

Mateusz Gąsiorowski¹

Ekstremizm polityczny w postawie Andersa Behringa Breivika – próba analizy wpływu czynników psychologicznych

STRESZCZENIE: Zamachy przeprowadzone 22 lipca 2011 r. przez Andersa Behringa Breivika w Oslo oraz na wyspie Utoya, wymierzone w członków norweskiej lewicowej Partii Pracy, są ucieleśnieniem aktów terrorystycznych typu *lone wolf*. Anders Breivik stał się protoplastą i symbolem nowożytnego terroryzmu, a jego wskazówki zawarte w manifestie stały się swoistym drogowskazem dla późniejszych zamachowców. Z jego dorobku zaczerpnął chociażby Brenton Tarrant, który w 2019 r. przeprowadził zamach w Christchurch w Nowej Zelandii. Przyczyny zamachu analizować można na wielu płaszczyznach, od politycznych – jego krytyki lewicowo-liberalnych władz europejskich oraz zamiłowania do doktryn konserwatywnych, w szczególności monarchii, krytyki marksizmu, radykalnego feminizmu oraz wpływu szkoły frankfurckiej na współczesne ośrodki nauki, po płaszczyznę społeczną – analizie poddawana jest jego ksenofobiczna oraz rasistowska postawa względem innowierców oraz mniejszości etnicznych i narodowych, przez problematykę dysfunkcyjności systemów bezpieczeństwa wewnętrznego, narodowego oraz międzynarodowego. Sam Breivik w swoim manifestie – *2083 A European Declaration of Independence* motywuje swoje działania biernością, a nawet przyzwoleniem ówczesnych europejskich ośrodków władzy na masowe migracje muzułmanów, które według niego zagrażały jedności chrześcijańskiej Europy. Jednakże literatura przedmiotu często pomija czynniki psychologiczne, które – jak wynika z poniższej analizy – odegrały znaczną rolę w kształtowaniu autorytarnej, ksenofobicznej oraz ekstremistycznej osobowości zamachowca. Jednym z najważniejszych okresów kształtowania osobowości jest wczesne dzieciństwo. Zaburzenia w tym okresie życia niewątpliwie wpłynęły na późniejsze losy Breivika.

SŁOWA KLUCZOWE: Anders Breivik, ekstremizm polityczny, narcystyczne zaburzenie osobowości, osobowość autorytarna, schizofrenia paranoidalna

¹ Mgr Mateusz Gąsiorowski, badacz niezależny, mateuszgasiorskiplock@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1699-8907.

Wstęp

Na potrzeby niniejszego artykułu warto by na wstępie zdefiniować pojęcie ekstremizmu politycznego. Z uwagi na złożoność tego pojęcia oraz problematykę artykułu warto zidentyfikować i sprecyzować postawy ekstremistyczne w odniesieniu do ideologii politycznych oraz postaw społeczno-politycznych.

Analiza postaw ekstremistycznych w odniesieniu do ideologii politycznych zależy od relatywizmu historycznego. W przekroju historii postawy ekstremistyczne kształtowane były przez zmieniające się z biegiem lat postawy centrowe. Do najbardziej skrajnych i dynamicznych zmian w obrębie dewaluacji pojęcia ekstremizmu należy okres XX w., a w szczególności przypadek II i III Rzeszy, Republiki Weimarskiej oraz okresu powojennych Niemiec. Na przestrzeni niespełna 80 lat ustroj dzisiejszego państwa niemieckiego zmieniał się wielokrotnie, od monarchii konstytucyjnej po totalitaryzm. Każdy z tych okresów charakteryzował się odmienną dominującą moralnością oraz innymi nadrzędnymi wartościami, którymi kierowały się ówczesne władze państwowe. Zgodnie z analizowanym podejściem postawą ekstremistyczną okresu Republiki Weimarskiej byłaby próba autokratyzacji ustroju, zaś w przypadku III Rzeszy – próba demokratyzacji. Ekstremizm polityczny pomimo znacznego wpływu relatywizmu historycznego, pozwalającego zakwalifikować daną ideologię do postaw centrowych oraz ekstremistycznych, ma dwie uniwersalne cechy. Pierwszą z nich jest obecność nadrzędnej wartości politycznej, której podporządkowane są wartości podrzędne, *via* komunistyczny egalitaryzm czy też ochrona narodowości aryjskiej w okresie nazizmu. Drugą dominantą ekstremizmów jest absolutystyczny charakter systemu przekonań, który jest reprezentatywny dla ideologii totalitarnych. System wartości, ideologia i przekonania mają charakter niepodważalny. Brak jest miejsca dla pluralizmu czy kontrkultur. Cenzura oraz powszechny terror, charakterystyczne dla ustrojów totalitarnych, hamują opozycyjne dążenia ukierunkowane na ideologiczny egalitaryzm.

Kolejno ekstremizm polityczny analizowany pod kątem postaw społeczno-politycznych wyróżnia dwa typy postaw: deklaratywną oraz latentną. Postawa deklaratywna charakteryzuje się pełną świadomością wyborów danej osoby. Jednostki te w większości rozumieją zachodzące procesy polityczne, są ich aktywnym obserwatorem oraz posiadają podstawową wiedzę z zakresu politologii. Postawa latentna związana jest ściśle ze sferą utajnionej podświadomości, która w przypadku stanów kryzysowych, takich jak wojna czy kryzysy ekonomiczne,

może się urzeczywistnić (Jakubowska, 2005). Jednakże możliwe jest współistnienie obu tych postaw, postawy deklaratywne rozwijają się wraz z rozwojem społecznym jednostki, są więc zmienne, mają charakter konformistyczny i zależne są od wpływu środowiska. „Postawy latentne – jak wynika z tradycji badawczej – powstają pod wpływem wczesnodziecięcych doświadczeń i są projekcją w sferze polityki względnie stałych dyspozycji indywidualnych” (Jakubowska, 2005, s. 19). Celem niniejszego artykułu jest próba zdefiniowania czynników psychologicznych, kształtujących postawę latentną zamachowca. Analiza zawarta w tekście opierać się będzie na badaniach biegłych psychiatrów, biografii zamachowca, treści manifestu oraz opracowaniach psychologicznych.

Anders Behring Breivik – rys biograficzny

Anders Behring Breivik, od 2017 r. Fjotolf Hansen (ur. 13 lutego 1979 r. w Oslo), syn Wenche Behring Breivik (zm. 23 marca 2013 r.) oraz Jensa Breivika, przyrodni brat Elisabeth, pierwszego dziecka Wenche. Pierwszy rok swojego życia spędził w Londynie, gdzie Jens Breivik piastował posadę radcy ambasady. Od sierpnia 1980 r. mieszkał z matką i siostrą w Oslo, po tym jak Wenche Breivik złożyła wniosek o separację. Wczesne dzieciństwo Breivika naznaczone było pobytami u weekendowych rodzin zastępczych oraz obserwacjami psychologów środowiskowych.

Separacja, a następnie rozwód odcisnęły głęboki ślad psychiczny u matki Norwega, która w pewnym okresie rozważała oddanie obojga dzieci do permanentnej adopcji. „Przyszła jej do głowy myśl, by po prostu porzucić dzieci, oddać je pod opiekę państwa i zacząć żyć własnym życiem” (Seierstad, 2015, s. 20). W raporcie Ośrodka Pomocy Społecznej w Viko podkreślono, że o mierze porażki wychowawczej świadczyć może fakt, że 9-letnia Elisabeth zaczęła się moczyć (Seierstad, 2015). Sam Anders przejawiał apodyktyczny charakter, stosując przemoc wobec domowników. W trakcie obserwacji środowiskowych w rodzinie Breivików dostrzeżono wiele nieprawidłowości. Chłopiec przejawiał bierność w nawiązywaniu kontaktów, a zabawa nie wywoływała u niego żadnych pozytywnych emocji. Jego relację z matką określono jako szkodliwą. Następstwem raportu Państwowego Zakładu Opieki Psychiatrycznej dla Dzieci i Młodzieży był wniosek Jensa Breivika o przyznanie mu wyłącznego prawa opieki nad synem w trybie natychmiastowym. W 1984 r. Komisja Okręgowa Urzędu Ochrony Praw Dziecka w Oslo podjęła jednogłośnie decyzję o umorzeniu postępowania. Kontakty z ojcem ograniczały się do miesięcy letnich, podczas których chłopiec

spędzał czas z ojcem i jego trzecią żoną w ich letniej posiadłości w Normandii. „Potrafił długo siedzieć u niej na kolanach i słuchać. Zupełnie się wtedy uspokajał. Czuł się bezpieczny. Zapominał o wszystkim dookoła” (Seierstad, 2015, s. 42). W 1986 r. rozpoczął edukację. Lata wczesnoszkolne nie wyróżniały się niczym, co odróżniałoby go od rówieśników: był harcerzem, uprawiał sport. Jego wygląd zewnętrzny, wyniki w nauce, jak i sposób zachowania nie odstawały od norm przyjętych dla jego grupy rówieśniczej. To właśnie na tym etapie życia po raz pierwszy zetknął się z problemem multikulturalizmu w Norwegii – najlepszą przyjaciółką Breivika w okresie wczesnoszkolnym była chilijska emigrantka – Eva. W 1992 r. zaczął uczęszczać do gimnazjum w dzielnicy Ris. Lata 90. w kulturze napiętnowane były kulturą hip-hopu, wstąpił do grupy graffiarskiej, tytułując się pseudonimem „Morg” – zaczerpując swój pseudonim od postaci kata z jednej z produkcji uniwersum Marvela. Głównym celem młodego Andersa było wspięcie się na sam szczyt hierarchii obowiązującej w tej popkulturze. „Celem ambitnych było zostać »kingiem«, tak określano najlepszych spośród graffiarzy, którzy mieli talent, a zarazem niesłychaną zuchwałość” (Seierstad, 2015, s. 57). Walkę z popkulturą graffiarską wypowiedział rząd w Oslo, zastrzegając tamtejsze prawo. Wejście w konflikt z prawem zapoczątkowało aresztowanie Breivika za akt wandalizmu na dworcu kolejowym w 1994 r. Jeszcze w tym samym roku zarekwirowano mu puszki z farbą kupione w Kopenhadze. Incydenty te nie umknęły uwadze pracowników Urzędu Ochrony Praw Dziecka, którzy od wczesnych lat dziecięcych chłopca przyglądali się rodzinie Breivików. „Tego rodzaju środowiska można podejrzewać o działania na granicy czynów przestępczych” (Seierstad, 2015, s. 68). Plotki dotyczące tego, jakoby młody Anders doniósł na swoich kolegów na komisariacie, położyły kres jego karierze taggera. Co istotniejsze, złamana obietnica złożona ojcu, dotycząca wycofania się z tego środowiska, skutkowałą zerwaniem z nim wszelkich kontaktów. W wieku 15 lat Breivik po raz ostatni zobaczył ojca.

W wieku 18 lat zapisał się do Partii Postępu, która charakteryzowała się narodowo-konserwatywnym światopoglądem oraz neoliberalistycznym podejściem do gospodarki. Jego styl kolejny raz ewoluował, bluzy z kapturem oraz pakistański slang zastąpione zostały swetrami Lacoste’a oraz przesadną dbałością o artykułowanie głosek. Środowisko graffiarskie utożsamiane było od tej pory z radykalną lewicą, więc odejście z niego i przystąpienie do ugrupowania nowej prawicy należy uznać za jeden z przełomowych momentów w życiu Breivika. Edukację przerwał tuż przed maturą. Umiejętności zdobyte w liceum handlowym pragnął wykorzystać w pracy telemarketera, a następnie w prowadzeniu własnej

działalności gospodarczej. Fascynowała go loża masońska i korzyści, jakie wiąże się z członkostwem w tym ugrupowaniu. Wraz z postępującą prawicową dogmatyzacją wzrastała w Breiviku niechęć do muzułmanów. W międzyczasie poznał Lene Langemyr, która mimo hinduskiego pochodzenia przejawiała równie silną niechęć do imigrantów co przyszły zamachowiec. „Miał fioła na punkcie kariery” (Seierstad, 2015, s. 101), stwierdził Jøran Kallmyr – wiceprzewodniczący młodzieżowego koła Partii Postępu Oslo-Zachód. Na forum internetowym Partii Postępu Norweg zapoczątkował propagowanie swoich konserwatywnych i antyimigranckich poglądów, które zaprowadzić go miały do niewątpliwego sukcesu – mandatu do Rady Miasta. Przegrana w prawyborach FpU postawiła kres jego karierze politycznej. W jednym z ostatnich wpisów na forum przepowiedział rychłą katastrofę demograficzną w związku z zalewem muzułmańskich imigrantów w Norwegii.

„Receive a high quality diplomas within 10 days” (Seierstad, 2015, s. 104), tymi słowami reklamowała się nowa firma Breivika. Działając na granicy prawa i korzystając z kont w rajach podatkowych, dorobił się pierwszego miliona, oferując możliwość kupna fałszywych dyplomów. Wyprowadził się od matki i wynajął lokum przy Tidemand's Gate. W 2005 r. spotykał się z Nataszą, Białorusinką poznaną za pomocą serwisu randkowego. Związek po paru miesiącach się rozpadł, nad czym najbardziej ubolewała Wenche. Najbliższe otoczenie Andersa podejrzewało go o bycie homoseksualistą. „Anders się malował. Anders chichotał. Anders i ten jego sztuczny głos” (Seierstad, 2015, s. 108). Sam nigdy nie miał wątpliwości co do swojej seksualności, określając siebie jako metroseksualistę, który lubi kobiety oraz makijaż. Marzenie o przystąpieniu do loży masońskiej² miało się ziścić w dniu wigilii Bożego Narodzenia w 2005 r. Wigilijnym gościem okazał się członek bractwa, który wręczył Andersowi *Matrykulę*³ i nakazał przestudiowanie jej w celu znalezienia znajomych osób, które mogłyby wprowadzić Norwega w szeregi wolnomularzy⁴. Towarzystwo Breivika było jednak hermetyczne i wśród nielicznych znajomych nie znalazł osoby należącej do loży masońskiej. Na prośbę krewnego Wenche wielki mistrz zrobił wyjątek i wezwał dwudziestosześcioletka na rozmowę. Jego wniosek czekał na akceptację. Spadki

² Już jako trzynastolatek zgłosił się do głównej siedziby norweskich wolnomularzy z chęcią wstąpienia w szeregi organizacji. Wniosek odrzucono, argumentując zbyt niskim wiekiem ochotnika, wymagane było skończenie dwudziestego czwartego roku życia.

³ Rejestr członków loży masońskiej.

⁴ By wstąpić w szeregi wolnomularzy, należało mieć dwóch braci wprowadzających, a ponadto zdobyć poręczenie od dwóch kolejnych członków loży.

giełdowe spowodowały brak płynności finansowej Andersa, który większość kapitału zamroził w akcjach, zmuszony był więc do ponownego zamieszkania z matką. Widoczny kryzys przejawiał się spadkiem samooceny oraz poczuciem tęsknoty za ojcem⁵. Pochłoniął go świat wirtualny, uzależnił się od gry World of Warcraft. Cały rok upłynął po znakiem nałogowej gry, potrafił spędzić 17 godzin dziennie online. Świat wirtualny stał się polem, dzięki któremu mógł spełnić swoje pragnienia i żądze, których nie mógł zrealizować w rzeczywistym świecie. Wiosną 2007 r. otrzymał pozytywną odpowiedź od loży masońskiej, jednak szczerza fascynacja się ulotniła. Po namowie Wenche młody Norweg postanowił pojechać z kuzynem na ceremonię immatrykulacji. Został masonem pierwszego stopnia. Obowiązkiem nowo przyjętego członka loży „Kolumny” było uczestniczenie w cotygodniowych zebraniach, dla Breivika liczył się już jednak tylko *Andersnordic*⁶ oraz *Virtue*⁷. W 2007 r. w wyniku naruszenia ustawy podatkowej firma zajmująca się dystrybucją fałszywych dyplomów⁸ została rozwiązana mocą norweskiego prawa.

Poza krótkimi epizodami, podczas których widywał się ze znajomymi, większość czasu spędzał w „pokoju do pierdzenia w stołek”⁹. Uzależnienie od World of Warcraft stało się alibi dla pisania swojego manifestu (Breivik, 2011). Godzinami wertował serwisy Gates of Vienna, Jihad Watch oraz Stormfront. Proces radykalizacji przebiegał gwałtownie, jego swoistymi ideologicznymi wzorcami stali się: Robert Spencer¹⁰, Baron Bodissey¹¹ oraz tajemniczy *Fjordman*¹². Nowym celem Andersa było zjednoczenie wszystkich prawicowych sił politycznych i utworzenie konserwatywnej gazety. Kontaktował się w tej sprawie zarówno z Fjordmanem, jak i Hansem Rustadem¹³. Wyniki wyborów parlamentarnych w 2009 r. oraz brak oczekiwanej reakcji ze strony większości konserwatywnych działaczy sprawiły, że postanowił działać jako Lone Wolf, „wydaje się, iż całość planu i realizacja przedstawionych w nim celów jest jego długoletnim dziełem

⁵ Wiosną 2006 r. Anders po raz ostatni skontaktował się telefonicznie z ojcem. Zapewnił go, że prowadzi dobrze prosperującą firmę informatyczną i jest spełniony towarzysko. W międzyczasie ojciec ożenił się po raz czwarty, a z żadnym z czwórki dzieci nie utrzymywał głębszego kontaktu.

⁶ Nickname postaci Andersa w World of Warcraft.

⁷ Nazwa gildii Andersa w World of Warcraft, w polskim tłumaczeniu *virtue* oznacza cnotę.

⁸ Firma została oficjalnie zarejestrowana pod nazwą E-Commerce.

⁹ Żartobliwe określenie, którego Anders używał w stosunku do swojego pokoju.

¹⁰ Założyciel portalu Jihad Watch.

¹¹ Moderator serwisu Gates of Vienna.

¹² Wł. Peder Jensen – norweski bloger o radykalnych antymuzułmańskich poglądach.

¹³ Twórca Document.no – konserwatywnego magazynu publikowanego online.

przeprowadzonym bez koordynacji i zależności od innych osób” (Adamczuk, 2011, s. 47). Tworząc swój manifest, korzystał z ogólnodostępnych prac Fjordmana, m.in. *The Eurabia Code*. Późniejsza analiza treści wykazała wtórność manifestu, który okazał się w dużej mierze plagiatem. Szczególnym upodobaniem obdarzył cytaty Thomasa Jeffersona. „Drzewo wolności musi być od czasu do czasu podlewane krwią patriotów i tyranów” (Seierstad, 2015, s. 179). Zbrodnia, którą miał popełnić, dojrzewała w nim wraz z postęпами w tworzeniu manifestu. Rozdział *planning the operation* (Breivik, 2011) był swoistym poradnikiem dla potencjalnych kontynuatorów jego dzieła. Breivik opisał w nim techniczną stronę swoich zamachów, od sposobu zdobycia niezbędnych funduszy, do opisu procesu tworzenia bomby. W czasie pisania pracy jego kontakty ze światem zewnętrznym ograniczały się do rozmów z matką, które i tak podporządkowane były tematowi antyimigranckim. W 2009 r. założył jednoosobową firmę Breivik Geofarm, która stała się alibi dla tworzenia bomby. Korzystając z idei globalnego rynku i wolnego handlu, zaczął sukcesywnie nabywać przedmioty niezbędne do przeprowadzenia ataków¹⁴. Etap budowy bomby wymagał odizolowania się od osób trzecich, w związku z tym przeprowadził się na południe od Oslo i pod pretekstem kariery rolniczej wynajął farmę Valstua. W międzyczasie przeszedł cykl sterydowy, który miał go przygotować na fizyczne oraz mentalne trudy operacji. Amatorskie warunki pracy, przedłużający się czas produkcji bomby oraz samoizolacja wpływały negatywnie na samopoczucie Norwega.

Rankiem 22 lipca 2011 r. wieloletni plan zamachowca przeszedł z fazy przygotowania do etapu realizacji, korzystając z poczty mailowej, rozesłał swój manifest do tysięcy ważnych z jego perspektywy osób. Po zaparkowaniu Volkswagena Craftera, ze znajdującą się w części bagażowej bombą, w okolicy Regjeringskvartalet¹⁵, udał się samochodem osobowym na wyspę Utoya. W wyniku wybuchu bomby zginęło 8 osób, a 89 zostało rannych, informacje o udanym zamachu usłyszał podczas przekazu radiowego w czasie drogi na wyspę. Przebierając się w policyjny mundur i wykorzystując powstałą dezintegrację w wyniku zamachu w Oslo, wzbudził początkowe zaufanie u służb porządkowych AUF – młodzieżówki Partii Pracy, które pomogły mu w przeprawie promem. Masakra na wyspie Utoya kosztowała życie 69 osób, a kolejne 62 osoby zostały ranne. Celem zamachów były lewicowe środowiska wspierające multikulturalizm, w budynku

¹⁴ Ciekawostką jest fakt, iż azotyn sodu oraz proszek aluminiowy zakupiono za pośrednictwem polskich sklepów chemicznych.

¹⁵ Kompleks budynków rządowych w Norwegii.

rządowym urzędował ówczesny Premier Norwegii – Jens Stoltenberg, natomiast wyspa Utoya była corocznym miejscem spotkań młodzieżówki Partii Pracy. Zamachowiec skapitulował po wcześniejszym poinformowaniu policji. Wszystko przebiegało zgodnie z jego planem, „Faza pierwsza to manifest. Faza druga to bomba i Utoya. Faza trzecia to proces” (Seierstad, 2015, s. 306). Główną problematyką procesu była kwestia poczytalności Norwega podczas dokonywania i planowania zamachów. Po dwóch wzajemnie wykluczających się ekspertyzach psychologicznych sąd orzekł pełną poczytalność Norwega. 24 sierpnia 2012 r. skazano go na najwyższą możliwą karę przewidzianą w norweskim porządku prawnym – 21 lat więzienia. 21 czerwca 2018 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka zakończył wieloletni spór terrorysty z norweskim wymiarem sprawiedliwości. Skazany określał warunki jako niehumanitarne, uskarżając się na odizolowanie go od innych więźniów. „Analiza sprawy nie ujawniła żadnych naruszeń Konwencji, wnioski odrzucono jako niedopuszczalne i bezpodstawne” (O’Grady, 2018) – stwierdził Trybunał.

Schizofrenia paranoidalna

Podstawą do orzeczenia wyroku bezwzględnego pozbawienia wolności dla Breivika było stwierdzenie jego pełnej poczytalności w czasie dokonywania zamachów. W przypadku uznania go za niepoczytalnego zostałby umieszczony w zamkniętym ośrodku leczniczym. Pierwsza opinia psychiatryczna, opublikowana 29 listopada 2011 r. uznała zamachowca za niepoczytalnego z symptomami odpowiadającymi schizofrenii paranoidalnej (Melle, 2013).

Termin *schizofrenia* wywodzi się z greki: *schizis* – rozszczępić oraz *phren* – umysł. Chorobę tę klasyfikuje się do schorzeń psychicznych, charakteryzuje się nawracającymi atakami psychotycznymi, takimi jak urojenia czy omamy. Literatura przedmiotu wyróżnia dwie kategorie objawów schizofrenii tj. objawy pozytywne oraz negatywne. Te pierwsze są charakterystyczne dla aktywnego stadium choroby. Chory doznaje w tej fazie najczęściej omamów słuchowych, wzrokowych oraz urojeń. Omamy słuchowe utożsamiane są z wewnętrznymi bądź zewnętrznymi głosami przemawiającymi do chorego. Głosy te mają zazwyczaj charakter krytyczny wobec osoby dotkniętej schizofrenią. Badania aktywności mózgu w trakcie ataków psychotycznych dowodzą, iż mózgi pacjentów, a dokładniej kory słuchowe wykazują wzmożoną aktywność w trakcie trwania ataków, czego efektem jest fakt, iż mózg odbiera omamy jako realnie występujące bodźce zewnętrzne, uniemożliwiając choremu prawidłowe odbieranie rzeczywistości.

Urojenia są natomiast błędnymi, utrwalonymi przez chorego przekonaniami, w które wierzy pomimo racjonalnych dowodów, które im przeczą. Do przykładowych urojeń, charakterystycznych dla schizofrenii zaliczyć można: urojenia wielkościowe, prześladowcze oraz nihilistyczne. Do drugiej kategorii tj. objawów negatywnych należą m.in. degeneracja oraz zanik racjonalności. Symptomy, takie jak bierność emocjonalna, zachowania katatoniczne¹⁶ oraz wycofanie społeczne, stają się widoczne w fazach pomiędzy atakami psychotycznymi. Zestawiając te objawy z faktycznymi postawami zamachowca, można zauważyć wiele przesłanek, których następstwem była opinia psychiatryczna stwierdzająca niepoczytalność Norwega. Pierwszą analogią jest symptomatyczna sztywność ruchów we wczesnej młodości Breivika, „Sąsiedzi nazywali go »chłopcem z klocków Meccano«, bo sprawiał wrażenie sztywnego, a ruchy miał kanciaste” (Seierstad, 2015, s. 30). Kolejną stanowiło wycofanie społeczne, młody Anders od najmłodszych lat był pod obserwacją Państwowego Zakładu Opieki Psychiatrycznej dla Dzieci i Młodzieży. Gdy uczęszczał do przedszkola terapeutycznego, zaobserwowano u niego wiele odchyleń od norm zachowań, charakterystycznych dla dzieci w jego wieku. „Rzucający się w oczy brak zdolności do zaangażowania się w zabawę. [...] Nie przyłącza się do zabaw innych dzieci, stoi z boku. [...] Nie miewa również zmiennych nastrojów, w przeciwieństwie do dzieci w jego wieku” (Seierstad, 2015, s. 32). Analizując biografię zamachowca, można jednak stwierdzić, iż pięcioletni okres izolacji spędzony przed ekranem monitora był jedynie pretekstem do opracowywania manifestu oraz planowania zamachów. Pozorne uzależnienie się od sieciowej gry World of Warcraft stało się jedynie alibi, a nie było faktyczną przesłanką dotyczącą zaburzeń psychicznych Breivika. Kolejnym symptomem chorobowym stwierdzonym przez biegłych psychiatrów – Synne Sorheim oraz Torgeira Husby, były urojenia wielkościowe Breivika. „Przedstawia siebie jako osobę wyjątkową, [...], tworzy neologizmy, którymi posługuje się w manifeście”, „Używa pojęć, które, jak podkreśla, sam stworzył, na przykład »narodowy darwinizm«, [...]” oraz cierpi na osobliwy dualizm tożsamościowy: „Obserwowany ma kłopot z określeniem tożsamości, ponieważ mówi o sobie, na zmianę stosując liczbę pojedynczą i mnogą” (Seierstad, 2015, s. 373–374). Efektem badań i obserwacji był raport stwierdzający niepoczytalność Norwega, który w chwili zamachów znajdować się miał w stanie psychozy. Diagnoza ta była w osobistym mniemaniu zamachowca najgorszym możliwym scenariuszem, gdyż stwierdzenie niepoczytalności spowodziłoby jego dotychczasową

¹⁶ Zachowania katatoniczne związane są ze sztywnością ruchów oraz swoistym manieryzmem.

działalność do aktu niezrównoważonego szaleńca. W związku z tym poprosił swojego adwokata Geira Lippestada o złożenie wniosku o ponowne konsultacje psychiatryczne (Seierstad, 2015, s. 374).

Jednym z podtypów schizofrenii jest postać paranoidalna, cechująca się urojeniami prześladowczymi oraz ksobnymi/wielkościovymi. Urojenia te mają charakter stały z towarzyszącymi im omamami, głównie słuchowymi. Pozostałe objawy, takie jak zachowania katatoniczne czy zaburzenia mowy, występują rzadziej bądź z mniejszym nasileniem. Jednakże zarówno ten podtyp, jak i pozostałe cechują się obecnością pewnego symptomu, którego nie zaobserwowano u Norwega, tj. alogii myślenia. Następstwem tego symptomu jest zubożenie funkcji umysłowych chorego, w tym zaburzenia percepcji, uwagi i pamięci. IQ pacjentów jest na ogół niższe niż średni wskaźnik charakteryzujący resztę populacji (Kostulski, 2016). Dokonując analizy treści manifestu zamachowca, a w szczególności części poświęconej budowie bomby oraz sposobom przeprowadzenia operacji terrorystycznej, a następnie wcielenia tychże założeń w życie, domniemywać można o wysokich zdolnościach organizacyjnych oraz planistycznych Breivika.

Kryterium diagnostyczne ICD-10 stworzone przez WHO jest respektowanym i powszechnie używanym systemem klasyfikacyjnym chorób zdrowotnych. Według tego kryterium do objawów schizofrenii należą stwierdzone przez biegłych psychiatrów oraz wymienione przez autora dysfunkcje psychologiczne Norwega, takie jak: tworzenie neologizmów, wycofanie towarzyskie, sztywność ruchów czy urojenia wielkościowe. Wśród objawów psychopatologicznych wykrytych u Breivika brak jest jednak omamów, przynajmniej żadne z dostępnych źródeł na to nie wskazuje, a jedynymi stwierdzonymi urojeniami są te wielkościowe. Trudności w poprawnej diagnozie tej choroby wiążą się ze sposobem, w którym psychiatra ją rozpoznaje. W odróżnieniu od m.in. chorób zakaźnych schizofrenię stwierdza się na podstawie wywiadu, rozmowy z pacjentem, a nie na skutek analiz laboratoryjnych. Ponadto objawami charakterystycznymi dla schizofrenii cechuje się więcej schorzeń, są to m.in. zaburzenia obsesyjno-kompulsyjne, choroba dwubiegunowa, fobia społeczna czy też infekcje wirusowe mózgu.

Narcystyczne zaburzenie osobowości

Geneza owego zaburzenia psychicznego związana jest z mityczną postacią Narcyza. Przystojny, obdarzony ponadprzeciętnym wdziękiem młodzieniec ignorował oraz odrzucał uczucia wielu dziewcząt skierowane w jego stronę, jego jedyną miłością było polowanie. Odrzucone niewiasty zaprzysięły wobec niego zemstę, prośby zostały wysłuchane przez Nemezis i w czasie jednego z polowań ujrzał swoje odbicie, zakochując się w nim. Uświadomiwszy sobie o niemożliwej do zrealizowania miłości do samego siebie, zmarł, a w miejscu jego śmierci, tuż obok taflí wody wyrósł piękny, biały kwiat nazwany narcyzem (Grimal, 1987). Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych klasyfikuje osobowość narcystyczną jako podtyp, wśród innych zaburzeń, takich jak m.in. osobowość ekscentryczna czy uległa. Szczegółowe kryteria diagnostyczne ICD-10 wyszczególniają wiele symptomów odpowiadających osobowościom narcystycznym, jest to m.in.: nadmierna potrzeba uznania, wyższościowe poczucie własnej wartości, zubożenie emocjonalne, brak empatii, a także aroganckie zachowanie (Gościński, 2017). Amerykański psychiatra Alexander Lowen traktuje narcyzm jako schorzenie wtórne, będące następstwem nieprawidłowości w relacjach rodzic–dziecko we wczesnym etapie życia. Autor dokonuje podziału schorzenia na pięć podtypów: charakter falliczno-narcystyczny, narcystyczny, osobowość graniczną, psychopatyczną oraz paranoidalną. Pierwszy z wyżej wymienionych podtypów zaburzeń tj. charakter falliczno-narcystyczny jawi się jako najmniej patologiczna odmiana narcyzmu. Uzewnętrznia się u mężczyzn w nadmiernym wyeksponowaniu seksualności i przekonaniu o własnej atrakcyjności. „Oznaką narcystycznych tendencji naszej kultury jest fakt, że ludzie przywiązują nadmierną uwagę do obrazu siebie” (Lowen, 1995, s. 47). Wśród reprezentatywnych cech tego charakteru wymienić można: arogancję oraz pewność siebie. Wiele z wymienionych powyżej cech można przypisać osobie Andersa Breivika. Operacja plastyczna nosa, zażywanie sterydów anabolicznych w celu zwiększenia masy mięśniowej, a także stosowanie makijażu wskazują na przesadne zainteresowanie własną cielesnością. Ponadto pomimo niewielu kontaktów z płcią przeciwną zamachowiec chwalił się powodzeniem u kobiet.

Kolejnym wymienionym przez Lowena podtypem jest charakter narcystyczny, którego symptomatyczną cechą są tendencje wielkościowe ego. Jawią się one przesadną oceną własnych zdolności i przeświadczeniem o byciu najlepszym oraz nieomylnym. Osobowości te odnoszą wiele sukcesów, co jest związane

z predyspozycjami w radzeniu sobie w sferze ekonomicznej (Lowen, 1995). Zubożona zostaje natomiast sfera uczuciowa i emocjonalna. Zauważyć można wiele analogicznych cech u Norwega. Zyski z działalności gospodarczej trudniącej się tworzeniem fałszywych dyplomów zapewniły Breivikowi finansowanie kosztownej operacji terrorystycznej. Korzystając z tzw. rajów podatkowych, unikał opodatkowania, a używanie anonimowych kart kredytowych utrudniało powiązanie kapitału z osobą Norwega. Pomimo zakończenia edukacji przed egzaminem maturalnym zamachowiec wykazywał się szeroką wiedzą ekonomiczną oraz prawną (Seierstad, 2015). Mimo braku kierunkowego wykształcenia uważał, iż może się tytułować „*Bachelor of small business and management*” co podkreśla jego tendencje wielkościowe (Seierstad, 2015), podobnie jak i monolog obronny wygłoszony podczas procesu sądowego: „Przeprowadziłem najbardziej spektakularny i wyrafinowany zamach [...]” (Seierstad, 2015, s. 393), „Stoję tu jako przedstawiciel norweskiego i europejskiego ruchu oporu” (Seierstad, 2015, s. 392).

Następnie wskazana przez Lowena zostaje osobowość typu *borderline*, która różni się od charakteru narcystycznego nasileniem tendencji wielkościowych. Lowen twierdzi, iż osobowość graniczna cechuje się kruchą fasadą i jest podatna na czynniki zewnętrzne, takie jak stres. Sytuacje stresogenne burzą poczucie własnej wartości, ukazując niestabilność emocjonalną jednostki, która ma skłonności do popadania w stany depresyjne oraz tendencję do dwubiegunowego postrzegania samego siebie. Osoby dotknięte tym symptomem naprzemiennie zachwycają się samymi sobą oraz krytykują. Z kolei osobowość psychopatyczna przejawia się nasilonym poczuciem wyższości, arogancją oraz pogardą wobec innych. Cechą wyróżniającą ten podtyp są zachowania *acting out*. Celem tych nierzadko nielegalnych zachowań jest odreagowanie emocjonalne. Symptomy te występują również w mniejszym nasileniu w pozostałych podtypach narcyzmu, lecz nie mają tak patologicznego charakteru, jak w przypadku osobowości psychopatycznej (Lowen, 1995).

Najbardziej radykalną formą narcyzmu jest osobowość paranoidalna. Cechują ją megalomania oraz nierzadko niemożność odróżnienia faktów od fikcji (Lowen, 1995). Kolejną wymienioną przez Lowena narcystyczną cechą jest pragnienie władzy i kontroli nad innymi. Zdaniem autora władza chroni przed upokorzeniem, odczuwaniem strachu oraz stanowi substytut uczuć (Lowen, 1995).

Na zakończenie wypada ponownie stwierdzić, iż za genezę wtórnego narcyzmu stoją nieprawidłowe metody wychowawcze rodziców. Jest to z jednej strony

niedostateczna opieka, a z drugiej obietnica wyjątkowości i kształtowanie dzieci na własne wyobrażenie (Lowen, 1995).

Implikacje wczesnego dzieciństwa

Według analitycznej teorii osobowości Carla Junga charakter jednostki dziedziczony jest na drodze sukcesji kulturowej od naszych przodków (Hall, Lindzey & Campbell, 2004). Sam wpływ wczesnego dzieciństwa nadal pozostaje przedmiotem dyskursu psychologicznego. Według koncepcji czterech faz rozwoju Junga wpływ pierwszego etapu tj. dzieciństwa zdeterminowany jest jedynie instynktowną chęcią przetrwania (Hall, Lindzey & Campbell, 2004). Odminną koncepcję sformułował Sigmund Freud. Na podstawie psychoanalitycznych badań na pacjentach wysnuł zależność między ich obecnym stanem psychicznym a okresem wczesnego dzieciństwa. Zdaniem tego austriackiego neurologa rozwój osobowości trwa od narodzin do końca piątego roku życia. Wszelkie zaburzenia, które wynikną w przyszłości jednostki, będą jedynie kontynuacją procesów osobotwórczych tej fazy (Hall, Lindzey & Campbell, 2004). W czasie pierwszych sześciu lat życia jednostka przechodzi trzy etapy psychoseksualne, związane z zaspokajaniem danych stref ciała, jest to kolejno: stadium oralne, analne oraz falliczne. Korelację między tymi trzema fazami a zachowaniem jednostek dorosłych zobrazować można na przykładzie pierwszego stadium oralnego. Stymulowaną częścią ciała staje się tu jama ustna, a przyjemność dostarczana jest za pośrednictwem jedzenia. „[...] pobieranie pokarmu i gryzienie, są prototypami wielu rozwijających się później cech charakteru”. Tak więc w interpretacji Freuda natarczywe gryzienie może skutkować rozwojem konfrontacyjnego charakteru jednostki. Z kolei ssanie czy pobieranie pokarmu może predysponować późniejszą tendencję do gromadzenia wiedzy bądź majątku (Hall, Lindzey & Campbell, 2004). Odnosząc koncepcję formowania się osobowości na kształt jej narcystycznej formy, należy przytoczyć dwie determinanty, które ją modelują na etapie wczesnego dzieciństwa.

Wielu pacjentów Lowena uważało się za wyjątkowych. Genezy tej postawy należy upatrywać w bliskości emocjonalnej, nierzadko również fizycznej, między rodzicem a dzieckiem. Efektem traktowania rodziców jako osób wszechmocnych przez dzieci jest zlanie się obrazu rodzica na własny obraz dziecka. Rodzic odrzucający własne Ja dziecka kształtuje je na własną miarę (Lowen, 1995). Bliska więc skutkuje zderzeniem się ze światem emocjonalnym dorosłych. Przykładem może być rzutowanie uczuć rozwiedzionej matki na syna. Nagromadzenie tychże

emocji w psychice dziecka skutkuje późniejszą blokadą emocjonalną w dorosłym życiu. Syn bądź córka, nie potrafiąc poradzić sobie z nadmiarem emocji, tłumi je „[...] napinają mięśnie, uniemożliwiają wszelką ekspresję uczuć” (Lowen, 1995, s. 192). Te objawy stanowią jedną z cech charakterystycznych osobowości narcystycznych.

Drugą determinantą kształtującą osobowość narcystyczną jest niedostateczna opieka nad dzieckiem, która rodzi poczucie tęsknoty za ciałem matki, będącej ucieleśnieniem ciepła i miłości. Niezaspokojenie potrzeb dziecka będzie według Amerykanina skutkować niespełnieniem emocjonalnym oraz rzutowaniem tej postawy wobec własnych dzieci, które w szczególności we współczesnym świecie traktowane są przez matki jako przeszkoda w realizacji własnych pragnień. Tęsknota jest jednym z elementów więzi emocjonalnej, tak więc upośledzenie jej odczuwania uniemożliwi nawiązanie relacji uczuciowych z drugą osobą (Lowen, 1995).

Faktem jest, iż Wenche Breivik w pewnym etapie trwania ciąży zaczęła mieć wątpliwości dotyczące chęci urodzenia przyszłego zamachowcy. Ówczesna trzydziestodwulatka, będąca już matką czteroletniej Elisabeth, odczuwała niechęć wobec mężczyzn, spowodowaną porzuceniem jej przez ojca czteroletki. Wątpliwości budziła również oschłość Jensa Breivika w stosunku do jego dzieci z pierwszego małżeństwa. Mimo zdrowo rozwijającego się płodu Wenche uważała, iż jest ono „nienormalne”, „Ono mnie kopie tak, jakby niemal świadomie chciało mnie dręczyć” (Seierstad, 2015, s. 13–14). Irracjonalny strach przed urodzeniem chłopca mógł wynikać z własnych doświadczeń Wenche. Skutkiem urodzenia matki Andersa było zarażenie się przez jego babcię wirusem polio, który spowodował paraliż górnej części ciała kobiety. Winą za ten stan rzeczy obarczała córkę, opinie psychologów wykazały, iż niepełnosprawna cierpiała na schizofrenię, „widziała rzeczy” i „słyszała głosy”. W wieku 17 lat Wenche uciekła z rodzinnego domu, urywając kontakty z rodziną (Olsen, 2016). Wypróbowadzka z Londynu oraz separacja z ojcem Andersa spowodowały, że konieczna okazała się pomoc Ośrodka Pomocy Społecznej w Vika. W opiece nad dziećmi pomagały jej rodziny zastępcze, Wenche optowała nawet za oddaniem dzieci do permanentnej adopcji. Pogarszający się stan psychiczny matki wpływał na dynamizację rozwoju zaburzeń u jej dzieci, „Dziewięcioletnia córka zaczęła się moczyć”. Sam Anders, miał być według Wenche złośliwy i zaborczy, zdarzało mu się stosować przemoc fizyczną wobec matki i siostry. W nocy zaś „natarczywie się w nią wciskał” (Seierstad, 2015, s. 20). Potrzeba bliskiego kontaktu z ciałem matki rekompensowała Andersowi okres pierwszych miesięcy życia,

kiedy to Wenche zrezygnowała z karmienia go piersią – „wysysał z niej życie” (Olsen, 2016). Według Lowena, zaburzenia kontaktu fizycznego między matką a dzieckiem skutkują jego późniejszą oschłością uczuciową (Lowen, 1995).

Skierowanie rodziny Breivików do Państwowego Zakładu Opieki Psychiatrycznej dla Dzieci i Młodzieży pozwoliło zdiagnozować zarówno Andersa, jak i samą Wenche. Wszelkie odchylenia od normy u chłopca tj. nadmierną ostrożność czy trudności w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami obarczono zaburzeniami w relacji matki z synem. Z kolei u matki chłopca zdiagnozowano wiele symptomów odpowiadających osobowościom *borderline*, nieradzącym sobie w sytuacjach stresowych. Według biegłych psychiatrów Wenche żyła we własnym świecie i cechowały ją zachowania społeczne (Seierstad, 2015). Matkę Norwega charakteryzowała ponadto nielogiczność w mowie, myśleniu i zachowaniu. Mimo wielu wskazówek dotyczących lokalizacji ośrodka Norweżka miała problem z dojazdem, w związku z czym oddelegowano dla rodziny taksówkę. Z relacji sąsiadów można wywnioskować o swoistym zaburzeniu racjonalności przekazów werbalnych kobiety, „Wenche gadała jak najęta i to same bzdury, przekakiwała z tematu na temat, [...]” (Seierstad, 2015, s. 30). Jej stosunek do syna miał charakter ambiwalentny. Z czulej, troskliwej matki potrafiła się w jednym momencie zmienić w osobę, która nie kocha własnego dziecka, „Chciałabym, żebyś umarł” (Seierstad, 2015, s. 33). Zaburzenia wyżej wymienionych obszarów należą do jednych z objawów pozytywnych schizofrenii. Opierając się na danych, opracowanych przez Association of British Pharmaceutical Industry można stwierdzić, iż schizofrenia jest dziedziczna. W przypadku choroby któregoś z rodziców ryzyko wystąpienia choroby u dziecka oscyluje w granicach 15%. Jednakże brak pozostałych przesłanek tj. omamów oraz urojeń nie pozwala na potwierdzenie schizofrenii u Wenche Breivik.

Efektem raportu była decyzja o znalezieniu rodziny zastępczej dla Andersa. Według psychiatrów chłopiec stał się „ofiara projekcji paranoidalnego agresywnego seksualnego lęku przed mężczyznami jego matki” (Seierstad, 2015, s. 33–34). Nadmiar emocji, których adresatem był Anders, skutkuje według Lowena stłumieniem prawdziwych uczuć i pragnień. Blokada emocjonalna może jego zdaniem przybrać wymiar fizyczny, cechujący się sztywnością mięśni, uniemożliwiając ekspresję emocji (Lowen, 1995). Zakład przekazał sprawę Breivików do Urzędu Ochrony Praw Dziecka w Oslo. Efektem przekazania raportu ojcu Andersa – Jensowi był wniosek o przyznanie mu pełnej opieki nad chłopcem. Nieprzychylenie się sądu do wniosku Jensa o przyznanie mu wyłącznej opieki nad Andersem do czasu procesu doprowadziło do wycofania przez niego

wniosku o przejęcie obowiązków rodzicielskich. Pomimo starań urzędnika zakładu sprawę Breivików umorzono w 1984 r. po serii kontroli przeprowadzonych w ich rodzinnym domu. Opinia nie wykazała nieprawidłowości, które mogłyby być przesłanką do odebrania praw rodzicielskich matce Norwega. Zastrzeżono jednak, iż „mogą istnieć podstawy do obaw o umiejętność radzenia sobie z ewentualnymi kryzysami w przyszłości” (Seierstad, 2015, s. 36).

Zakończenie

Reasumując, analizując czynniki determinujące osobowość narcystyczną według Lowena, można wysnuć wniosek, iż dzieciństwo Andersa Behringa Breivika było modelowym przykładem środowiska sprzyjającego rozwijaniu się narcystycznych zaburzeń emocjonalnych. Obciążenia genetyczne, projekcja negatywnych zachowań matki wobec Andersa, a także opieszałość i nieprawidłowa ocena sytuacji przez państwowe instytucje opieki społecznej pozwoliły na niezakłócony rozwój patologicznych cech u zamachowca. Niezaprzeczalną winą obciążyć można norweskie instytucje państwowe. Liberalny system opiekuńczo-wychowawczy, który w zdecydowanej większości przypadków faworyzuje starania kobiet o zachowanie władzy rodzicielskiej nad dziećmi z upadających małżeństw, padł ofiarą własnej polityki. Pomimo zdiagnozowania u Wenche Breivik zaburzeń osobowości, negatywnej oceny jej działań wychowawczych oraz nieprawidłowości w rozwoju młodego Andersa, sąd oddalił wniosek ojca o przyznanie mu wyłącznych praw rodzicielskich do czasu wydania prawomocnego wyroku.

Kolejnym problemem jest rozwój technologii cyfrowych, umożliwiający użytkownikom zdobycie specjalistycznej wiedzy, która przed erą cyfryzacji była często reglamentowana i cenzurowana. Możliwości białego wywiadu (z ang. *open-source intelligence*) umożliwiły zamachowcy poznanie fachowej wiedzy z zakresu konstruowania ładunków wybuchowych. Służby bezpieczeństwa w Norwegii zlekceważyły starania Norwega. Wiadomo wszakże, iż zarejestrowały zakup chemikaliów przeznaczonych do budowy bomby. Jednakże fakt ten został zignorowany, gdyż nie znaleziono innych dowodów obciążających Breivika. Sytuacja ta obrazuje niewydolność norweskiego systemu bezpieczeństwa odpowiedzialnego za zwalczanie przejawów ekstremizmu oraz dysfunkcję we współdziałaniu instytucji państwowych. Zwalczanie oraz weryfikowanie potencjalnych terrorystów jest działaniem holistycznym, które wymaga pełnej koordynacji i wymiany informacji między różnymi instytucjami państwowymi, od Urzędu Ochrony Praw Dziecka po wyspecjalizowane agencje wywiadowcze.

Toteż niezwykle ważne jest, aby nie lekceważyć nawet najmniejszych przesłanek, które świadczyć mogą o stopniowej radykalizacji danej jednostki.

Bibliografia

- Adamczuk, M. (2011). Terroryzm indywidualny jako zagrożenie dla bezpieczeństwa. W: K. Liedel, P. Piasecka, T. Aleksandrowicz (red.), *Zamach w Norwegii. Nowy wymiar zagrożenia terroryzmu w Europie*. Warszawa: Difin.
- Breivik, A. (2011). *2083 A European Declaration of Independence*.
- Gościński, J. (2017). Narcystyczne zaburzenie osobowości. W: L. Cierpiałkowska, E. Soroko (red.), *Zaburzenia osobowości – problemy diagnozy klinicznej*. Poznań: Medical Tribune.
- Grimal, P. (1987). *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Hall, C.S., Lindzey, G., Campbell, J.B. (2004). *Teorie osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jakubowska, E. (2005). *Ekstremizm polityczny. Studium psychologiczne*. Gdańsk: Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kostulski, A. (2016). *Zaburzenia psychotyczne*. Pobrano z lokalizacji: <http://a.umed.pl/psychiatria/dydaktyka/2015/Zab.%20Psychotyczne%20-%20IV%20i%20VI.pdf> [dostęp: 17.08.2021].
- Lowen, A. (1995). *Narcyzm: zaprzeczenie prawdziwemu Ja*. Warszawa: Jacek Santorski&Co Agencja Wydawnicza.
- Melle, I. (2013). *The Breivik case and what psychiatrists can learn from it*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3619172/> [dostęp: 14.09.2021].
- O'Grady, S. (2018). *European court rejects mass murderer Anders Breivik's claim that isolation in three-room cell is inhuman*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/06/21/european-court-rejects-mass-murderer-anders-breiviks-claim-that-isolation-in-three-room-cell-is-inhumane/> [dostęp: 15.08.2021].
- Olsen, A. (2016). *Breivik was 'already damaged by the age of 2'*. Pobrano z lokalizacji: <https://www.tv2.no/a/8241631/> [dostęp: 15.09.2021].
- Seierstad, A. (2015). *Jeden z nas. Opowieść o Norwegii*. Warszawa: W.A.B.

Political extremism in the attitude of Anders Behring Breivik – an attempt to analyze the influence of psychological factors

SUMMARY: Terrorist attempts carried out on 22nd of July, 2011 by Anders Behring Breivik in Oslo and on Utoya island, targeting members of the Norwegian left-wing Labour Party, are the embodiment of "lone wolf" terrorist acts. Anders Breivik became an ancestor and a symbol of modern terrorism and was a model for the next terrorists, for example Brenton Tarrant followed his tips to prepare his own terrorist attack in New Zealand. We can analyze the reasons for the attack on many levels, from political – his criticism of the left-liberal European authorities and his passion for conservative doctrines, particularly monarchy, criticism of Marxism, radical

feminism and the influence of the Frankfurt School on contemporary centers of science. On the social level – his xenophobic and racist attitude against dissenters, ethnic and national minorities is analyzed through the issues of dysfunctional systems of internal, national and international security. In his manifesto – 2083 *A European Declaration of Independence*, he motivates his actions with passivity and even with the consent of the contemporary European authorities, to the mass migrations of Muslims, which according to him, threatened the Christian unity of Europe. However, the literature of the subject often ignores psychological factors, which, as the analysis below shows, played a significant role in molding the authoritarian, xenophobic and extremist personality of the Norwegian. The main goal of the article is to analyze the biography of the attacker and his manifesto in order to identify those psychological factors that influenced development of extremist attributes of the terrorist. One of the most important periods of personality formation is early childhood. Disruptions in this part of life undoubtedly influenced the fate of Anders Behring Breivik.

KEYWORDS: Anders Breivik, political extremism, narcissistic personality disorder, authoritarian personality, paranoid schizophrenia

Data przekazania tekstu: 25.10.2021; data zaakceptowania tekstu: 14.12.2021.